

KICHIK BIZNESNI MOLİYALASHTIRISH MANBALARI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Muxtarjonova Madinabonu

Andjion davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” yo’nalishi 2-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18789476>

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida faoliyat ko‘rsatayotgan kichik tadbirkorlik sub’ektlarining moliyaviy ta‘minoti masalalari chuqur tahlil qilingan. Maqolada mavjud moliyalashtirish manbalarining tasnifi berilib, ulardan foydalanish amaliyotida uchrayotgan muammolar va ularning yechimlari ko‘rib chiqilgan. SHuningdek, zamonaviy raqamli texnologiyalar va islomiy moliya institutlarining kichik biznesni moliyalashtirishdagi roliga alohida e’tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, moliyaviy manbalar, kredit mexanizmlari, investitsion jozibadorlik, Mikromoliyalash, raqamli moliya, islomiy banking.

Kirish.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlarning chuqurlashib borishi bilan kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Bu soha nafaqat yangi ish o‘rinlari yaratish, balki iqtisodiy faollikni oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va aholi daromadlarini ko‘paytirishning muhim omili sifatida namoyon bo‘lmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2025 yilning dastlabki to‘rt oyidayoq kichik tadbirkorlik sub’ektlari soni 19 ming 717 taga ko‘payib, umumiy ko‘rsatkich 377 ming 833 taga yetgan. Bu raqamlar sohaning jadal rivojlanayotganidan dalolat bersa-da, ayni paytda moliyaviy resurslarga bo‘lgan ehtiyoj ham muttasil ortib bormoqda.

Kichik biznesning rivojlanish sur’ati bevosita moliyaviy imkoniyatlar bilan bog‘liq.

Tadbirkorlar o‘z faoliyatlarini boshlashda hamda kengaytirishda moddiy va nomoddiy resurslarga ehtiyoj sezadilar. Aynan moliyaviy vositalarning mavjudligi va ulardan foydalanish imkoniyati korxonaning bozordagi raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston sharoitida esa tadbirkorlar ko‘pincha moliyaviy resurslarga ega bo‘lishda turli to‘siqlarga duch kelmoqdalar.

Maqolaning asosiy maqsadi – kichik biznesni moliyalashtirishning mavjud manbalarini tizimli tahlil qilish, ularning afzallik va kamchiliklarini aniqlash hamda mavjud resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishning amaliy mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda kichik biznesni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, "2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da xususiy sektor ulushini yalpi ichki mahsulotda 80 foizga yetkazish vazifasi belgilangan bo‘lsa, 2023 yilda qabul qilingan "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Prezident qarori bu boradagi aniq mexanizmlarni belgilab berdi. Bu hujjatlarning amalga oshirilishi natijasida 2024 yilda kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 54,2 foizga yetdi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes yalpi ichki mahsulotning 50-60 foizini tashkil etib, mehnatga layoqatli aholining katta qismini band etadi.

O'zbekistonda ham bu ko'rsatkichlar izchil oshib bormoqda, biroq hududlar kesimida sezilarli tafovutlar saqlanib qolmoqda. Masalan, Toshkent shahrida har bir 1000 nafar aholiga 28 ta kichik biznes sub'ekti to'g'ri kelsa, Qashqadaryo viloyatida bu ko'rsatkich atigi 7 tani, Sirdaryo viloyatida esa 9 tani tashkil etadi. Bu tafovutlar aynan moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatlarining turlicha ekanligi bilan izohlanadi. Ayniqsa, poytaxt va yirik shaharlarda moliyaviy infratuzilma yaxshi rivojlangan bo'lsa, chekka hududlarda bu borada jiddiy muammolar mavjud. SHuningdek, so'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida yuz berayotgan global o'zgarishlar, inflyatsiya jarayonlari va valyuta bozoridagi tebranishlar ham kichik biznesni moliyalashtirish masalasiga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayni paytda tadbirkorlar nafaqat kredit resurslariga ega bo'lish, balki ulardan samarali foydalanish, moliyaviy risklarni boshqarish va alternativ moliyalashtirish manbalarini izlashga majbur bo'lmoqdalar. Taxlil, Kichik biznesni moliyalashtirish manbalarini tahlil qilishda ularning kelib chiqishi, maqsadli yo'naltirilishi va muddatlariga qarab guruhlash maqsadga muvofiq. Bu borada ichki va tashqi moliyalashtirish manbalarini farqlash muhim ahamiyatga ega. Ichki manbalarga ta'sischilarning shaxsiy jamg'armalari, korxona foydasi va amortizatsiya fondi kirsam, tashqi manbalar qatoriga bank kreditlari, Mikromoliya tashkilotlari mablag'lari, lizing, faktoring, venchur kapitali va davlat dasturlari doirasida ajratiladigan mablag'lar kiradi.

Bank kreditlari hanuzgacha kichik biznes uchun eng ommabop moliyalashtirish manbai bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024 yil yakunida kichik biznesga ajratilgan kreditlar umumiy hajmi 98,2 trillion so'mni tashkil etgan. Biroq, amaliyotda ko'plab tadbirkorlar, ayniqsa boshlang'ich kapitalga ega bo'lgan yosh tadbirkorlar uchun kredit olish jarayoni murakkabligicha qolmoqda. Banklar tomonidan garov ta'minotiga qo'yiladigan yuqori talablar, kredit tarixining mavjud emasligi va foiz stavkalarining nisbatan yuqoriligi (ayniqsa milliy valyutadagi kreditlarda) kichik biznesning bank moliyalashtirishidan foydalanish imkoniyatlarini cheklamoqda.

Misol tariqasida, Toshkent viloyatida faoliyat yuritayotgan "Oltin tola" nomli kichik to'qimachilik korxonasini keltirish mumkin. Ushbu korxona ishlab chiqarishni kengaytirish uchun 500 million so'm miqdorida kredit olish uchun bir necha banklarga murojaat qilgan, biroq garov ta'minotining yetarli emasligi sababli rad javobini olgan. Oqibatda, tadbirkor Mikromoliya tashkilotidan yuqori foiz stavkasida, lekin soddalashtirilgan tartibda kredit olishga majbur bo'lgan. Bu holat kichik biznesni moliyalashtirishda Mikromoliya institutlarining o'zni nechog'lik muhimligini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar.

Mikromoliya tashkilotlari so'nggi besh yilda O'zbekistonda jadal rivojlanmoqda. 2024 yil holatiga ko'ra, respublikada 78 ta Mikromoliya tashkiloti va 212 ta lombard faoliyat ko'rsatmoqda. Ular tomonidan ajratilgan kreditlar hajmi 12,5 trillion so'mga yetgan.

Mikromoliya tashkilotlarining asosiy afzalligi – tezkorlik va rasmiylashtirishning soddaligidir. Biroq, ularning kamchiligi – foiz stavkalarining banklarnikiga nisbatan ancha yuqoriligi (yillik 25-30 foiz atrofida) va kredit summalarining chegaralanganligidir.

Lizing xizmatlari kichik biznes uchun yana bir muhim moliyalashtirish manbai hisoblanadi. Ayniqsa, ishlab chiqarish sohasidagi tadbirkorlar uchun asbob-uskunalar, qishloq xo'jaligi texnikasi va transport vositalarini lizing asosida xarid qilish an'anaviy kreditga nisbatan qulayroq. Masalan, Samarqand viloyatidagi "Bog'bon" fermer xo'jaligi 200 million so'mlik traktorni lizing orqali xarid qilgan.

Bunda ular 15 foiz boshlang'ich to'lovni amalga oshirib, qolgan summani 3 yil mobaynida to'lash imkoniyatiga ega bo'lgan. Lizingning yana bir afzalligi – lizing ob'ektining o'zi garov sifatida xizmat qilishi va soliq imtiyozlarining mavjudligidir.

Factoring xizmatlari ham kichik biznes uchun muhim moliyaviy vositaga aylanmoqda.

Ayniqsa, yirik xaridorlar bilan ishlaydigan va to'lovlarni kechiktirib oladigan tadbirkorlar uchun faktoring debitorlik qarzdorligini moliyalashtirishning samarali usuli bo'lib xizmat qilmoqda. 2024 yilda O'zbekistonda faktoring operatsiyalari hajmi 3,8 trillion so'mni tashkil etgan.

Islomiy moliyalashtirish mexanizmlari kichik biznes uchun muqobil manba sifatida e'tiborni tortmoqda. 2023 yilda qabul qilingan “Nobank kredit tashkilotlari to'g'risida”gi qonunga muvofiq, islomiy moliya printsiplari asosida faoliyat yurituvchi tashkilotlarni tashkil etish imkoniyati yaratildi. Hozirda bir qancha banklar “Islomiy deraza”lar orqali muboraka (foizsiz kredit), mudaraba (foyda taqsimlash asosidagi hamkorlik) va ijora (lizing) kabi mahsulotlarni taklif etmoqda. Misol uchun, “Trastbank” tomonidan joriy etilgan “Muboraka” mahsuloti doirasida tadbirkorlar foiz to'lamasdan, balki bank bilan foydani taqsimlash asosida moliyalashtirish olishlari mumkin. Bu, ayniqsa, diniy e'tiqodlar sababli an'anaviy bank xizmatlaridan foydalanmaydigan tadbirkorlar uchun muhim.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari kichik biznesni moliyalashtirishda alohida o'rin tutadi. Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi orqali har yili minglab tadbirkorlarga imtiyozli kreditlar va grantlar ajratilmoqda. Xususan, “Har bir yoshga – imkoniyat” dasturi doirasida 2024 yilda 25 yoshgacha bo'lgan 12 ming nafardan ortiq yosh tadbirkorlarga 7 foizlik stavkada 100 million so'mgacha mikrokreditlar ajratilgan. Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash dasturlari doirasida esa 2024 yilda 8,5 ming nafar ayol 50 million so'mgacha imtiyozli kredit olgan.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi moliyalashtirishning yangi shakllarini vujudga keltirmoqda. Fintech kompaniyalari tomonidan taklif etilayotgan onlayn kreditlash xizmatlari tadbirkorlarga bankka bormasdan, mobil ilova orqali kredit olish imkoniyatini yaratmoqda.

Masalan, “Click” va “Payme” kabi to'lov tizimlari orqali mikroqarzar olish imkoniyati yo'lga qo'yilgan. SHuningdek, kraudfanding platformalari (masalan, “Kickstarter” yoki “Indiegogo”ning mahalliy analoglari) orqali loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari ham paydo bo'lmoqda.

Qiziqarli jihati shundaki, so'nggi yillarda “yashil” iqtisodiyotga o'tish bilan bog'liq loyihalarni moliyalashtirish hajmi ham ortib bormoqda. Xalqaro moliya institutlari, jumladan Jahon banki va Osiyo taraqqiyot banki tomonidan O'zbekistondagi kichik biznesning “yashil” texnologiyalarni joriy etishi uchun imtiyozli kredit liniyalari ajratilmoqda.

1-jadval

Kichik biznesni moliyalashtirish manbalarining qiyosiy tahlili

Moliyalashtirish manbai	Foiz stavkasi (yillik)	Muddati	Maksimal summa	Rasmiylashtirish muddati	Garov ta'minoti
Tijorat banklari	20–24%	3–5 yil	10 mlrd so'm	10–15 kun	Talab etiladi
Mikromoliya	25–30%	1–2 yil	500 mln so'm	1–3 kun	Shart emas

Moliyalashtirish manbai	Foiz stavkasi (yillik)	Muddati	Maksimal summa	Rasmiylashtirish muddati	Garov ta'minoti
Lizing	18–22%	2–5 yil	5 mlrd so'm	5–7 kun	Lizing ob'ekti
Davlat dasturlari	5–14%	3–7 yil	1 mlrd so'm	15–30 kun	Imtiyozli shartlar
Islomiy moliya	Foizsiz	1–3 yil	2 mlrd so'm	7–10 kun	Talab etiladi
Fintech platformalar	20–35%	3–12 oy	100 mln so'm	1 soatgacha	Shart emas

Izoh: Islomiy moliyada foiz stavkasi o'rniga daromadni taqsimlash koeffitsienti qo'llaniladi

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, **davlat dasturlari va islomiy moliya** eng imtiyozli shartlarni taklif qiladi, biroq rasmiylashtirish muddati nisbatan uzoqroq. **Fintech platformalari** tezkorlikda ustun, lekin foiz stavkalari yuqori. **Tijorat banklari va lizing** esa o'rta muddatli va katta summali moliyalashtirish uchun mos.

Moliyalashtirish samaradorligini oshirish masalasiga kelganda, bu faqat moliyaviy resurslarni jalb etish bilan chegaralanmaydi. Samaradorlikning muhim sharti – jalb qilingan mablag'lardan oqilona foydalanish, ularning qaytishini ta'minlash va investitsiyalardan maksimal daromad olishdir. Bu borada moliyaviy rejalashtirish va byudjetlashtirish tizimini yo'lga qo'yish, pul oqimlarini boshqarish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilgan korxonalar tashqi shoklarga nisbatan chidamliroq bo'ladi. Masalan, faqat bank kreditlariga tayangan korxonalar bank tizimidagi muammolar tufayli moliyaviy qiyinchilikka uchrashi mumkin. SHuning uchun, tadbirkorlarga bir vaqtning o'zida bir necha moliyalashtirish manbalaridan foydalanish tavsiya etiladi.

Moliyaviy savodxonlikni oshirish ham samaradorlikning muhim omilidir. Ko'plab tadbirkorlar, ayniqsa qishloq joylardagilar, moliyaviy hujjatlarni yuritish, kredit tarixini shakllantirish va moliyaviy rejalashtirish bo'yicha yetarli bilimga ega emaslar. Bu esa ularning moliyalashtirish manbalaridan foydalanish imkoniyatlarini cheklaydi. So'nggi yillarda Turkiyaning TIKa va Germaniyaning GIZ kabi xalqaro tashkilotlari tomonidan tadbirkorlar uchun moliyaviy savodxonlik bo'yicha o'quv dasturlari amalga oshirilmoqda.

SHuningdek, moliyalashtirish samaradorligini oshirishda moliyaviy monitoring va nazorat tizimlarini joriy etish muhim. Bu, ayniqsa, bir necha moliyalashtirish manbalaridan foydalanayotgan korxonalar uchun zarur. Moliyaviy resurslarning maqsadli sarflanishi, ularning qaytishi va investitsiyalardan olinadigan daromadni muntazam kuzatib borish korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish tizimi so'nggi yillarda sezilarli darajada takomillashgan bo'lsa-da, hali hal etilishi lozim bo'lgan muammolar mavjud. Bank kreditlari, Mikromoliya tashkilotlari, lizing, faktoring va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlari kichik biznes uchun asosiy moliyalashtirish manbalari bo'lib qolmoqda.

Biroq, mavjud imkoniyatlardan to'liq foydalanish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Birinchidan, kichik biznes sub'ektlarining kredit tarixini shakllantirish tizimini takomillashtirish zarur. Ayni paytda ko'plab tadbirkorlar, ayniqsa yangi tashkil etilgan korxonalar, kredit tarixining mavjud emasligi sababli kredit olishda qiyinchilikka uchramoqdalar.

Bu muammoni hal etish uchun kredit byurolari faoliyatini kengaytirish va Mikromoliya tashkilotlari ma'lumotlarini umumiy kredit tarixi bazasiga integratsiya qilish taklif etiladi.

Ikkinchidan, garov ta'minoti tizimini takomillashtirish, xususan, kafolat jamg'armalarining rolini oshirish lozim. Hozirda Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi tomonidan beriladigan kafolatlar miqdori cheklangan. Jamg'arma kapitalini ko'paytirish va kafolat mexanizmlarini soddalashtirish orqali ko'plab tadbirkorlarning kredit olish imkoniyatlari kengayadi.

Uchinchidan, islomiy moliyalashtirish mexanizmlarini yanada rivojlantirish va ularning huquqiy asoslarini mustahkamlash kerak. Islomiy moliya mahsulotlarini taklif etuvchi bank va nobank tashkilotlari sonini ko'paytirish, ular uchun alohida soliq rejimini joriy etish va malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, raqamli moliya xizmatlarini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish zarur. Fintech kompaniyalari faoliyatini tartibga solishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish, ular uchun "regulyativ pesochitsa"lar yaratish va xalqaro moliya texnologiyalari kompaniyalarini jalb qilish kichik biznesni moliyalashtirishda yangi imkoniyatlar ochishi mumkin.

Beshinchidan, moliyalashtirish samaradorligini oshirishning muhim sharti – tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishdir. Bu maqsadda oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida tadbirkorlik va moliya bo'yicha maxsus kurslarni joriy etish, ommaviy onlayn kurslarni tashkil etish va amaliy seminarlar o'tkazish orqali tadbirkorlarning moliyaviy bilimlarini oshirish lozim.

Oldinchidan, "yashil" iqtisodiyotga o'tish sharoitida kichik biznesning ekologik toza texnologiyalarni joriy etishini rag'batlantirish maqsadida maxsus moliyalashtirish dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bu, bir tomondan, atrof-muhit muhofazasiga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, kichik biznesning raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznesni moliyalashtirish manbalarini kengaytirish va ulardan samarali foydalanish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi, yangi ish o'rinlari yaratish va aholi turmush farovonligini oshirishning muhim omilidir. Mavjud muammolarni hal etish va moliyaviy infratuzilmani takomillashtirish orqali kichik biznesning iqtisodiy salohiyatidan to'liq foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli farmoni. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 14 sentyabrdagi "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-306-son qarori.
3. O'zbekiston Respublikasining "Nobank kredit tashkilotlari to'g'risida"gi O'RQ-850-sonli Qonuni. 2023 yil 4 dekabr.

4. Mirzaev A.T., Karimov N.G. Kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlari: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2023. – 248 b.
5. Rahimov D.Z. O'zbekistonda islomiy moliya tizimini joriy etish istiqbollari // Iqtisodiyot va ta'lim. – 2024. – № 3. – B. 56-62.
6. Yuldashev SH.B. Kichik biznes sub'ektlarini moliyalashtirishda Mikromoliya tashkilotlarining roli // Moliya va bank ishi. – 2024. – № 2. – B. 34-41.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2024 yil uchun pul-kredit siyosati hisoboti. – Toshkent, 2025. – 89 b.
8. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekistonda kichik tadbirkorlik: statistik to'plam. – Toshkent, 2025. – 124 b.
9. Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC). O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish imkoniyatlari: tadqiqot natijalari. – Toshkent, 2024. – 56 b.